

Mentaal welzijn en tewerkstellingskwaliteit in Europa. Een cross-nationale vergelijkende studie van gender- en sociale klassenverschillen

Deborah De Moortel^{*1}

Inleiding

Sedert het midden van de jaren zeventig ervaren Europese werknemers dat hun onderhandelingspositie en sociale rechten onder druk staan. Er ontstond een trend om arbeidsverhoudingen, die voorheen collectief geregeld werden, meer te decentraliseren en te individualiseren. Hierdoor werd het 'standaardtewerkstellingsmodel' (voltijdse, permanente tewerkstelling) progressief omgevormd, waarbij er niet-standaardtewerkstellingsmodellen ontstonden (deeltijds werk, onregelmatige uren, onzekere contracten).

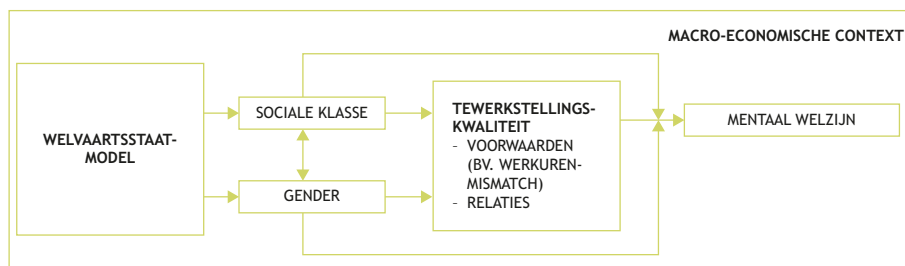
Toch zijn de veranderingen in het standaardtewerkstellingsmodel niet van dezelfde aard en grootte voor alle werknemers. Vrouwen en personen uit zwakkere sociale klassen hebben een grotere kans op het hebben van een job met een lage tewerkstellingskwaliteit (d.i. ongunstige arbeidsvoorwaarden en/of -relaties), terwijl dat minder geldt voor mannen en personen uit dominantere sociale klassen. Echter, deze tendens verschilt naargelang het land. Bovendien speelt de tewerkstellingskwaliteit een rol in het creëren van ongelijkheden in mentaal welzijn op het vlak van gender en sociale klasse, vermits 'niet-standaard'tewerkstellingsmodellen het mentaal welzijn van werknemers beïnvloeden. Hoewel het belang - voor het mentaal welzijn - van een specifiek tewerkstellingskenmerk ook afhangt van de context van een land.

In dit doctoraat werd onderzocht of tewerkstellingskwaliteit ongelijkheden in mentaal welzijn op het vlak van gender en sociale klasse (deels) kan verklaren en of deze link beïnvloed wordt door institutionele en economische kenmerken van een land (zie figuur 1). Het is belangrijk om de bredere institutionele en economische context te betrekken wanneer men nadenkt over de rol van de tewerkstellingskwaliteit voor ongelijkheden in mentaal welzijn. Institutionele factoren zoals het type welvaartsstaat

* Deborah.De.Moortel@vub.ac.be

1 Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel

of arbeidsmarktkenmerken, en macro-economische kenmerken zoals het economische klimaat, bepalen namelijk de bredere context van tewerkstelling.

Figuur 1. Conceptueel model.

Data en methoden

Voor dit onderzoek werden twee rondes van de European Social Survey (ESS) gebruikt. De gegevens en een uitgebreide omschrijving van de ESS zijn vrij beschikbaar op de website van de ESS (www.europeansocialsurvey.org). ESS-steekproeven zijn representatief voor alle personen van 15 jaar en ouder die resideren in private huishoudens, ongeacht nationaliteit, burgerschap of taal. Voor dit doctoraatsonderzoek werden ronde 2 uit 2004 en ronde 5 uit 2010 gebruikt. Deze rondes bevatten naast de terugkerende vragenlijst ook een bijkomende vragenmodule over werk, familie en welzijn. Dit stelde ons in staat om tewerkstellingskwaliteit te meten aan de hand van verschillende indicatoren (tabel 1).

Mentaal welzijn werd gemeten aan de hand van de Welzijnsindicator van de Wereldgezondheidsorganisatie. Respondenten werden gevraagd of ze zich de laatste twee weken (1) vrolijk en opgewekt, (2) kalm en ontspannen en (3) actief en energiek voelden. De antwoordopties varieerden van “de hele tijd” (1) tot “nooit” (6). De antwoorden werden opgeteld en herleid tot een score van 0 tot 10.

De indicatoren voor sociale klasse waren geïnspireerd door Erik Olin Wrights socialeklassenschema. In de analyses houden we rekening met negen niet-ordinale socialeklassenposities: expert-managers, middengeschoolde managers, laaggeschoolde managers, expert-supervisors, middengeschoolde supervisors, laaggeschoolde supervisors, expert-werkers, middengeschoolde werkers en laaggeschoolde werkers.

Alle loontrekkenden (15-65 jaar) werden geselecteerd. De multivariate analyses (o.a. lineaire, Poisson en 3-level-multilevelmodellen) werden steeds gestratificeerd naar geslacht en welvaartsstaten (in deze bespreking benoemd naargelang hun geografische situering: Continentaal, Angelsaksisch, Noord-, Zuid- en Oost-Europa).

Tabel 1. Constructie van tewerkstellingskwaliteitindicatoren in ESS 2004/2010.

Dimensie	Indicator	Categorieën
1. Arbeidsvoorwaarden		
Contractzekerheid	Type van tewerkstellingscontract	1) Onbepaalde duur 2) Bepaalde duur 3) Geen contract
Inkomen en rechten	Subjectief inkomen	1) Voldoende inkomen 2) Onvoldoende inkomen – tweede verdiener 3) Onvoldoende inkomen – broodwinner
Werkuren	Tewerkstellingsstatus	1) Voltijds (> 35 uren) 2) Deeltijds 3) Onvrijwillig deeltijds
	Regelmatige en/of sociale werkuren	Deze indicator is een combinatie van “weekendwerk”, “avond- of nachtwerk”, “overwerken op het laatste moment” en “intensieve werkuren”. De indicator werd genormaliseerd tot een schaal van 0 tot 10.
Inzetbaarheid	Opleiding voor werk afgelopen 12 maanden	1) Nee 2) Ja
2. Arbeidsrelaties		
Empowerment	Invloed op beleidsbeslissingen m.b.t. de organisatie	Deze indicator heeft een range van 0 tot 10, waarbij 10 wijst op ‘Ik heb geen invloed’ en 0 op ‘ik heb complete controle’.
	Steun van collega’s	1) Nee 2) Ja
Representatie	Vakbondslidmaatschap	1) Nee (of ja, vroeger) 2) Ja, momenteel
	Bijeenkomsten onder vertegenwoordigers	1) Nee 2) Ja

Resultaten

De onderzoeksvragen werden beantwoord aan de hand van vier empirische hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk beantwoordt de onderzoeksvragen voor wat betreft genderongelijkheden (zie De Moortel, Vandenheede & Vanroelen, 2014). In dit hoofdstuk wordt getoond dat over alle welvaartsstaten heen mannen een beter mentaal welzijn hebben dan vrouwen. Genderverschillen in mentaal welzijn zijn echter relatief klein in Continentaal en Noord-Europa. Deze analyse toont verder aan dat de meeste indicatoren van tewerkstellingskwaliteit verband houden met het mentaal welzijn van Europese werknemers. Hoewel het belang van een tewerkstellingskenmerk - voor het mentaal welzijn - afhankelijk is van het land waarin de werknemer woont. Zo is het ontbreken van bijeenkomsten onder vertegenwoordigers vooral nefast voor het mentaal welzijn van Angelsaksische vrouwen, terwijl het contracttype er voornamelijk toe doet voor het mentaal welzijn van mannen uit Continentaal Europa. Verder hebben vrouwen een lager mentaal welzijn dan mannen, omdat zij frequenter geconfronteerd

worden met een lage tewerkstellingskwaliteit en omdat zij kwetsbaarder zijn wanneer ze geconfronteerd worden met een lage tewerkstellingskwaliteit. Deze tendens varieert afhankelijk van het welvaartsstaatmodel van een land. Zo zijn vrouwen met een laag inkomen kwetsbaarder dan mannen met een laag inkomen in Zuid-Europa, maar niet in de andere landen.

Het tweede empirische hoofdstuk bestudeert socialeklassenverschillen in mentaal welzijn (De Moortel, Vandenheede, Muntaner & Vanroelen, 2014). Er wordt aangetoond dat voor zowel mannen als vrouwen, laaggeschoolde werkers het slechtste mentaal welzijn hebben in Europa. Bovendien worden socialeklassenverschillen in mentaal welzijn verklaard door de ongelijke verdeling van tewerkstellingskwaliteit en door verschillende kwetsbaarheid voor tewerkstelling van een lage kwaliteit. Het derde empirische hoofdstuk onderzoekt of deze bevindingen variëren afhankelijk van welvaartsstaattypes (De Moortel, Palència, Artazcoz, Borrell & Vanroelen, 2015). In alle, behalve in de Angelsaksische, landen worden socialeklassenverschillen in het mentaal welzijn van mannen gevonden. Deze ongelijkheden in mentaal welzijn worden (deels) verklaard door de ongelijke verdeling van tewerkstellingskwaliteit. In Continentaal en Zuid-Europa worden socialeklassenverschillen gevonden in het mentaal welzijn van vrouwen, maar deze zijn geen gevolg van de ongelijke verdeling van tewerkstellingskwaliteit.

In een laatste hoofdstuk wordt ingezoomd op de rol van economische conjunctuurkenmerken (werkloosheidsgraad en de groei van het BBP) voor de relatie tussen tewerkstellingskwaliteit en mentaal welzijn bij mannen en vrouwen afzonderlijk (De Moortel, Thévenon, De Witte & Vanroelen, 2016). De belangrijkste bevinding van deze analyse is dat het mentaal welzijn van vrouwen die (on)vrijwillig lange uren werken, verslechtert wanneer de economische situatie achteruitgaat (voor mannen wordt een dergelijk verband niet gevonden).

Conclusie

Machteloosheid schaadt de (mentale) gezondheid. Elementen als een laag inkomen, onzekere contracten, korte werkuren, een gebrek aan opleidingsmogelijkheden enzovoort creëren een gevoel van machteloosheid. Onder andere daarom hebben werknemers uit zwakkere sociale klassen en vrouwen, die vaker geconfronteerd worden met deze nadelige tewerkstellingskenmerken, een slechter mentaal welzijn dan werknemers uit dominantere sociale klassen en mannen. Bovendien, doordat de eerstgenoemde groep mensen minder greep heeft op hun algemene leefsituatie (door bv. meer tijd te spenderen aan huishoudelijke taken dan mannen of door hun algemene lage socio-economische status), versterken nadelige tewerkstellingskenmerken ook het verschil in mentaal welzijn tussen mannen en vrouwen, en tussen verschillende sociale klassen. Het belang van een tewerkstellingskenmerk voor het verklaren van gezondheidsverschillen in een bepaalde institutionele en economische context is dus

deels afhankelijk van hoe het kan optreden als een machtsmiddel (d.i. voordelen en voorrechten oplevert) binnen die context.

De beleidsmatige implicatie van dit onderzoek is dat het vanuit het perspectief van gezondheidsongelijkheid de moeite loont om kwaliteitsvolle arbeidsvoorwaarden te waarborgen voor vrouwen en werknemers uit zwakkere sociale klassen. Deze groepen van werknemers hebben bovendien een versterking van hun onderhandelingspositie nodig (o.a. via goede collectieve vertegenwoordiging en een beschermende arbeidswetgeving), teneinde in staat te zijn 'gezonde' arbeidsvoorwaarden te bewerkstelligen.

Verder lezen

Doctoraat te raadplegen in de bibliotheek van de Vrije Universiteit Brussel:

De Moortel, D. (2016). *Mental well-being & employment quality in Europe. Analysing gender and social class differences from a cross-national comparative perspective* (Promotor: Christophe Vanroelen). Doctoraat. Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie. Brussel.

Publicaties uit/gerelateerd aan dit doctoraat:

De Moortel, D., Palència, L., Artazcoz, L., Borrell, C. & Vanroelen, C. (2015). Neo-Marxian social class inequalities in the mental well-being of employed men and women: The role of European welfare regimes. *Social Science & Medicine*, 128, 188-200.

De Moortel, D., Thévenon, O., De Witte, H. & Vanroelen, C. (2016). Working hours mismatch, macro-economic changes and mental well-being in Europe. *Journal of Health and Social Behavior*, [in press].

De Moortel, D., Vandenheede, H., Muntaner, C. & Vanroelen, C. (2014). Structural and Intermediary Determinants of Social Inequalities in the Mental Well-being of European Workers: A Relational Approach. *BMC Public Health*, 14, 938.

De Moortel, D., Vandenheede, H. & Vanroelen, C. (2014). Contemporary employment arrangements and mental well-being in men and women across Europe: a cross-sectional study. *International Journal for Equity in Health*, 13, 90.